

Povzetki

David Vidmar Čeru

KRATEK ORIS ZGODOVINE ŠOŠTANJA V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Šoštanj je v zgodnji novi vek vstopil kot trška skupnost in bil kot tak podvržen strukturnim spremembam in dogodkom, ki so definirali stoletja, ki so sledila – od turških vpadov, reformacije ter kmečkih uporov, razvoja zdravstva, skrbi za najšibkejše člane skupnosti do vsesplošnega, na usnjarski industriji temelječega gospodarskega napredka. Ta je (v očeh romantičnega pisca) spremenil idealizirano podobo poznosrednjeveške agrarne naselbine – sprva v trg, nato pa v mestno naselbino z gospodarskim pomenom in kapitalom, ki je Šoštanj prelevil v pomembnejši urbani center ne samo Šaleške doline in okolice, temveč celotne Dežele Štajerske.

Milan Aplinc

ŠOŠTANJ V ZADNJEM LETU VÉLIKE VOJNE

Prva svetovna vojna je v vrste avstro-ogrske vojske pritegnila mnogo Slovencev, vojno, čeravno ne v jarkih, pa je prebivalstvo bojevalo tudi v zaledju. Odmev vélike vojne v Šoštanju in okoliških občinah je orisan v organizaciji preskrbe prebivalstva in prelomnih dogodkov v letu 1918. Pričujoči prispevek nakazuje dogajanja leta 1918 glede na ohranjeno gradivo Zgodovinskega arhiva Celje, časopisnih virov in literature. Z vojnimi razmerami in spremembami običajnega toka življenja sta prikazana trud in težave oblasti za zagotavljanje osnovne preskrbe prebivalstva. V zadnjem delu je prikazana sprememba državne strukture oziroma preobrat in dogajanje v Šoštanju v zvezi z delovanjem Narodnega sveta.

Aleksandra Gačič

DRUŽMIRSKI SHOD ZA PODPORO MAJNIŠKI DEKLARACIJI

Znano dejstvo je, da je bila leta 1917 v avstrijskem državnem zboru prebrana znamenita *Majniška deklaracija*, ki jo je kot predsednik Jugoslovanskega kluba prebral dr. Anton Korošec. Kmalu po ljubljanski izjavi škofa Antona Bonaventure Jegliča in po pogrebu Janeza Evangelista Kreka se je razmahnilo živahno deklaracijsko gibanje za podporo prebrani deklaraciji. Po vsem slovenskem ozemlju so kljub številnim prepovedim potekali mnogoštevilni shodi, na katerih so slavnostni govorniki nagovarjali zbrane množice in jih prepričevali o pomenu in upravičenosti deklaracije ter tam zbirali podpise zanjo. Eden takšnih velikih shodov je potekal tudi v naših krajih, natančneje v Družmirju, in sicer 30. maja 1918 v hiši Ivana Gregorevčiča. Tudi ta shod je slovenjgrško okrajno glavarstvo prepovedalo, čemur je sledila pritožba državnozborskega poslanca dr. Karla Verstovška v Gradec in na Dunaj. Kljub prepovedi je do shoda vseeno prišlo in zbrala se je večtisočglava množica. A počivale niso niti oblasti, ki so tja poslale orožnike. Na shod je prišel tudi omenjeni dr. Verstovšek, čigar ugovarjanje je orožnike tudi pregnalo, tako da je shod vendarle lahko stekel.

Pričujoči članek osvetljuje dogajanje ob zaključnih izdihljajih vojne, s tem pa tudi Avstro-Ogrske, predstavlja potek deklaracijskega gibanja s poudarkom na tistih shodih, ki se jih je udeležil zaslužni spodnještajerski politik in rojak iz Velenja dr. Karel Verstovšek, pri čemer se razprava osredotoča predvsem na Družmirski shod in shode v bližini Šaleške doline.

Andreja Ažber

**PONEMČEVALNA DEJAVNOST IN
KULTURA V ŠALEŠKI DOLINI POD
NEMŠKIM ŠKORNJEM**

Osvetlitev kulturnega dogajanja med okupacijo v Šaleški dolini v okviru nacistične paradigme bi bila precej pomanjkljiva brez preleta zgodovine društev in organizacij nemške manjšine pred 2. svetovno vojno, njihovih ideoloških spopadov, končne prevlade velikonemške ideologije in podrobnejšega vpogleda v njene propagandne in ideološke mehanizme. Šele nato si lahko odgovorimo na vprašanje, kako in zakaj se je v začetnem obdobju okupacije tako hitro razširila (tudi) med prebivalci Šaleške doline in zakaj je bila dolgoročno neuspešna. Zaradi pičlih virov – številni arhivi so namreč takoj po vojni izginili – in maloštevilnih pričevalcev, ki so bili v tistem obdobju še otroci in mladostniki, mi je uspelo zbrati le nekaj spominskih utrinkov. Posebej dragocen je tisti o nastopu šoštanjkega Fanfarenzuga ob Hitlerjevem obisku Maribora.

Silvo Grmovšek

OPOZICIJA V ŠALEŠKI DOLINI V PRVIH LETIH PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

V prispevku je predstavljen družbeni kontekst revolucionarnih sprememb v Jugoslaviji v drugi polovici štiridesetih let 20. stoletja, ko je Partija gradila socializem po stalinističnem modelu. Opozicijo v drugi polovici štiridesetih let prejšnjega stoletja smo obravnavali po merilih tistega časa, tako kot jo je z osrednjo ideološko sintagmo »sovražniki ljudstva« postavljal tedanji vladajoči jugoslovanski režim. Pojem je ohlapen, vanj je bilo mogoče stlačiti karkoli, kar je tedanji režim tudi dejansko počel. V stalinistični maniri je na montiranih političnih procesih obsojal vse po vrsti, predvsem pa tiste sloje, ki so se v razrednem boju zaradi svojega premoženja znašli na drugi strani barikad. Ob maloštevilni organizirani politični opoziciji, s katero je režim hitro obračunal, je Partija sama ustvarjala svoje številne sovražnike, ki so z ideološko transformacijo na političnih procesih postali opozicija.

Zato smo kot opozicijo v Šaleški dolini obravnavali skupine ali posameznike, ki so se kot obtoženci znašli pred šoštanjskim okrajnim sodiščem. Kot organizirano opozicijo pa smo predstavili dve ilegalni oboroženi skupini, ki sta od leta 1945 do 1950 delovali na območju Šaleške doline. Nastali sta avtonomno in brez neposrednih vplivov in povezav s politično emigracijo v tujini. Šaleški skupini sta se sicer deklarirali kot Matjaževa vojska oz. križarji, vendar pri njunem delovanju ni bila odločilna ideološka pripadnost predvojni jugoslovanski monarhiji. Poskušali smo dokazati, da sta skupini veliko bližje konceptu socialnih razbojnikov, kot ga je v tematiziranju zgodovine razbojništva razvil Eric Hobsbawm.

Blaž Verbič

FOIT – IZ ČEŠKE V AFRIKO, IZ AFRIKE V EVROPO

V pričujočem prispevku je predstavljen umetnik in raziskovalec František Foit, ki je raziskoval Afriko v času pred drugo svetovno vojno in po njej. Živel je na Češkoslovaškem, v Afriki in v Jugoslaviji, a dejansko ni bil ne Čeh, ne Afričan in ne Jugoslovan.

František Foit se je rodil v Taboru na Češkem leta 1900. Na svojo prvo pot v Afriko se je z avtomobilom znamke Tatra podal leta 1931 skupaj z biologom Jiřijem Baumom. Prepotovala sta Egipt, Sudan, Kongo, Ugando, Kenijo, Tanganjiko, Severno in Južno Rodezijo ter Južno Afriko. Na tej osem mesecev trajajoči raziskovalni poti sta zbrala ogromno gradiva, posnela sta film in okoli 6000 fotografij.

Leta 1947 je Františka Foita pot ponovno zanesla v Afriko, tokrat skupaj z ženo Ireno. V prvih letih sta z avtom prepotovala Alžirijo, Niger, Nigerijo, Čad, Centralno afriško republiko, Francoski in Belgijski Kongo. V pragozdu ob reki Ituri je Foit pri pigmejskih plemenih odkril zanimivo gledališče malih lesenih lutk. Burna afriška leta sredi preteklega stoletja, ko so dekolonizacijski procesi prinesli vrsto novih neodvisnih držav, so nevarno zapletala življenje zakoncev Foit. Zaradi nesporazuma in suma, da sta ljudožerca, so ju leta 1950 v kraju Leopoldville (danes Kinšasa) napadli, kasneje pa obtožil netenja revolucije in jima odvzel potna lista. To je zelo otežilo njuno nadaljnje raziskovanje Afrike. Kljub temu sta se odločila, da potovanje in raziskovanje nadaljuje-ta. Leta 1952 sta dobila dovoljenje za bivanje v Tanganjiki (današnji Tanzaniji), kjer sta živela in delala do leta 1960, ko sta se naselila v Nairobiju v Keniji. Konec šestdesetih let se je politika kenijskega predsednika Jome Kenyatte začela zaostrovati, belci so v Keniji postajali vedno bolj nezaželeni. Zaradi čedalje bolj napete situacije v Afriki sta se zakonca Foit odločila, da se vrneta v Evropo. Naselila sta se v Velenju, v Muzeju Velenje pa so njuno zbirko predmetov postavili na ogled.

František Foit je Velenjčanom precej dobro poznan – predvsem zaradi bogate afriške zbirke v Muzeju Velenje na Velenjskem gradu. Precej manj znano pa je njegovo življenje in delo v Tanzaniji in Keniji ter razlogi za njegovo vrnitev v Evropo. V prispevku je nekoliko podrobneje opisana tudi ta njegova plat življenja.

*Ambrož Kvartič***DAJTE STAVBI, KAR JI PRIPADA**

Stavbna daritev je obredno zazidanje posvečenega ali vsakdanjega predmeta v temelje ali stene novozgrajenih objektov z namenom zagotoviti njihovo fizično in simbolno obstojnost. Gre za zelo staro predkrščansko ritualno prakso, po kateri se je bilo treba pred gradnjo – sploh pred gradnjo zahtevnejših objektov, kot sta most in svetišče – posvetovati in spraviti z nadnaravnimi bitji, ki so naseljevala prostor, predviden za zidavo. In včasih so ta bitja zahtevala celo obredno zazidanje človeka ali živali – stavbno žrtev.

Danes, ko se pogosto gradi vsepovprek, nas na verovanje, da stavbe za trdnost in varnost nujno potrebujejo obredno zazidano daritev, spominjajo le še dobro skriti drobci pripovedi in pesmi na eni ter dejanskih praks zazidanja predmetov na drugi strani. Nekaj teh drobcev je skritih tudi v Šaleški dolini in njeni okolici.

Boris Salobir

MILIČARSKI BLOK

Miličarski blok je bil čisto navaden blok s petinpetdesetimi stanovanji, ki je kot eden prvih stal na vogalu Šaleške in Kidričeve ulice, takrat čisto na vzhodnem delu Velenja. Od bloka naprej je bil le travnik in njive, kilometer daleč do Šaleka. Pravzaprav ni bil čisto navaden blok, saj je bila v njem postaja ljudske Milice, zato je postal »miličarski«, pa še velik je bil. Zgrajen je bil leta 1961, vseljen pa januarja 1962. Enaka sta še dva bloka v Velenju.

Vsi stanovalci so bili prišleki iz različnih krajev Slovenije in tedanje Jugoslavije. Učili so se živeti v bloku, saj je večina izhajala iz kmečkih okolij, v katerih je bil vsak kralj na svojem dvorišču. Zdaj pa je bilo dvorišče le eno, sosedova vrata par metrov stran, skupni hodniki, parkirišča, pralnica, kolesarnica, terasa in kleti. Slišalo in videlo se je vse in morali so se prilagoditi drug drugemu. Nekateri so preizkušali svojo glasnost, drugi so postali nevidni in neslišni. Večina pa je sprejela hišni red v sobivanju z ostalimi. Ob vselitvi je bila večina otrok še majhnih, starši pa mladi. Tako smo rasli, odraščali in se starali skupaj. Delili smo svoje vesele, slabe in žalostne dogodke. Živelimo skupaj, čeprav vsaka družina v svojem stanovanju, se poznali, obiskovali in igrali. In ni bilo dolgočasno. Otroci smo bili svoja skupina, velika in pisana, starši spet svoja, tisti brez otrok pa so se kar hitro menjavali – prihajali in zapuščali blok. Blok je dihal svoje življenje in to dušo smo mu dali vsi stanovalci.

Lado Planko

1968 ALI PRIVID SVOBODE

V članku se avtor spominja svoje izkušnje dogodkov in situacij s konca šestdesetih let in iz časa študentskega gibanja v letih 1970 in 1971. Pisanje izpostavi nekaj aspektov in soodvisnosti, katerih percepcija je zaradi časovne odmaknjenosti oziroma zaradi spremenjenega družbenega konteksta danes otežena, a tudi nekaj takih, ki zgodbo osvetljujejo z lučjo poznejših dogodkov.

Barbara Drev

NAPOTNIKOVA GALERIJA

Napotnikova galerija Osnovne šole Bibe Roecka Šoštanj, nekoč imenovane tudi II. osnovna šola Šoštanj, je bila ustanovljena novembra leta 1963 na pobudo likovnega pedagoga Viktorja Kojca kot poklon rojaku, akademskemu kiparju Ivanu Napotniku. Bila je prva galerija v Šaleški dolini in poleg Gorjupove galerije v Kostanjevici na Krki ena od dveh šolskih galerij v Sloveniji. Napotnikova galerija je sooblikovala kulturno dogajanje v lokalnem in širšem prostoru ter igrala pomembno vlogo pri likovnem izobraževanju otrok in odraslih.

Pestro galerijsko dogajanje je trajalo dobrih deset let, z združitvijo osnovnih šol v Šoštanju leta 2005 pa so izginili tudi prvotni razstavnici prostori galerije. Kljub temu je Napotnikova galerija Šoštanjčanom zapustila bogato zbirko likovnih del. Zbirka je nastala s podporo številnih umetnikov, ki so svoja dela podarili – s podporo podjetij in organizacij ter z odkupi. Danes jo sestavljajo dela šestdesetih avtorjev, ki so pomembno zaznamovali slovensko umetnost 20. stoletja. Napotnikova zbirka šteje 107 umetniških del, od tega 53 slikarskih in risarskih ter del mešanih tehnik, 37 grafičnih listov in 17 kiparskih plastik.

Izbori del iz zbirke, katere lastnica je Osnovna šola Karla Destovnika - Kajuha Šoštanj, so danes na ogled v šoštanjski Vili Mayer, v osnovni šoli in na njeni zelenici, upravnih prostorih Občine Šoštanj, šoštanjski knjižnici ter na šoštanjskem Trgu bratov Mravljakov.

*Andreja Jurkovnik***KAJUHOVA ROKOPISNA ZAPUŠČINA**

Prispevek predstavlja del rokopisne zapuščine največjega šaleškega pesnika Karla Destovnika Kajuha. Gre za izbor iz obsežne korespondence z njegovim krogom literatov, literarnih kritikov, prijateljev in z družino. Med naslovniki Kajuhovih pisem in dopisnic so bili Taras Kermauner, Bojan Štih, Tone Seliškar, Miško Kranjec, Dušan Bordon in še drugi vidnejši Kajuhovi sodobniki. Izbrali smo Kajuhovo dopisovanje z urednikom literarne revije Slovenska mladina Konstantinom Nahtigalom, s Kajuhovim prijateljem in pesnikom Francem Princem in s pesnikovima ljubeznima Marijo Medved in Silvo Ponikvar.

Večji del Kajuhove rokopisne dediščine je v lasti družine Mešič in je shranjen v Mestni knjižnici Velenje, preostala zapuščina je v Nuku in Arhivu Slovenije. V Knjižnici Velenje so pesnikovo zapuščino digitalizirali, javnosti pa je dostopna v okviru domoznanske digitalne zbirke na portalu DIGIDOM, ki se v Mestni knjižnici Velenje nahaja na posebnem računalniku.

Andreja Ažber, Silvo Grmovšek

**O NEKATERIH KNJIGAH, KI SO V ZADNJIH
LETIH IZŠLE NA ŠALEŠKEM**

Iz obsežne šaleške založniške produkcije je predstavljen izbor knjig in nekaterih zgoščenk, ki so v zadnjih šestih letih izšle v Šaleški dolini.